दुहितृत्वे महात्मनः। ततस्तुष्टो महातेजाः श्रोत्राभ्यामसृजत् प्रभुः। तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च"। जह्नोरपत्यमण् ङीप्। जाह्नवी गङ्गायाम्। "जाह्नवीतीरसम्भूतां मृदं मूर्ध्नी बिभर्त्ति यः" प्रा० त०। जह्नोरियं अण् वेदे पृषो० ह्रस्वाकारविपर्ययौ। जह्नावी जह्नुसम्बन्धिन्यां प्रजायाम्। "आ जह्नावीं सुमनसो पराजैः" ऋ० १।११६।१९। "जह्नावी जह्नोर्महर्षेः सम्बन्धिनी प्रजा" भा०।२विष्णौ च "सत्कर्त्ता सत्कृतः साधुर्जह्नुर्नारायणो नरः" विष्णुस०। "जनान् संसारादपह्नुते अपनयतीति जह्नुः जहात्यविदुषः स्वभक्तान्नयति परं पदमिति वा" भा० तद्ग्रन्थोत्पत्तिर्दर्शिता पृषो० साधु।

जह्नुकन्या स्त्री ६त०।१गङ्गायाम्। "जह्नोः कन्यां सगरतनयस्वर्गसोपानपङ्क्तिम्" मेघ० "जलनिधिमनुरूपं जह्नुकन्यावतीर्णा" रघुः। जह्नुतनयादयोऽप्यत्र।

जह्नुसप्तमी स्त्री वैशाखशुक्लसप्तम्याम्। "वैशाखशुक्लसप्तम्यां जह्नुना मुनिना पुरा। क्रोधात् पीता पुनस्त्यक्ता कर्णरन्ध्रात्तु दक्षिणात्। तस्यां समर्चयेद्देवीं गङ्गां भुवनमेखलाम्। स्नात्वा सम्यग् विधानेन स धन्यः सुकृती नरः। तस्यां सन्तर्पयेत् देवान् पितॄन् मर्त्यान् यथाविधि। साक्षात् पश्यन्ति ते गङ्गास्नातकं गतपातकम्" वराहपु०।

जह्मन् न० हा–मनिन् पृषो० हित्वान्न्यलोपौ। उदके निघ० उदकनामसु तत्र जन्मेति पाठान्तरम्।

जा स्त्री जन–डा०ड।१मातरि २देवरपत्न्याम् एकाक्षरको०। ४जननकर्त्तरि त्रि० गवादौ उपपदे जन–विट् ङा। गोजा गवि जाते त्रि०।

जागत त्रि० जगती छन्दोऽस्य अण्। जगतीच्छन्दस्के मन्त्रादौ। जगत्यां भवः उत्सा०अञ्। २जगतीच्छन्दसि भवे सामभेदे न०। ३ जगत्यां पृथिव्यां भवे च त्रि०।

जागर पु० जाग्र–भावे घञ् गुणः। १निद्राक्षये (जागा) अमरः "त्रयोदशसमास्तीर्णा जागरेण सुदुःखिताः" भा० क० ९६ अ०। "रात्रिजागरपरो दिवाशयः" रघुः। २अन्तःकरणस्य क्षतस्त्रवस्तुप्रकाशात्मके ३वृत्तिभेदे।

जागरक त्रि० जाग्र–ण्वुल् गुणः। निद्रारहिते।

जागरण न० जाग्र–भावे ल्युट्। १निद्राराहित्ये।

जागरित न० जाग्र–भावे क्त गुणः। १जागरणे निद्राभावे २इन्द्रियैरर्थज्ञाने स्वप्नदर्शनहेतुकर्म्मक्षये च जागरितमागच्छन् सोपाध्यन्तःकरणेन्द्रियसचिवस्तनादिन्द्रियविषयाननुभवेयांश्च स्थूलान् व्यवहारिकान् सर्वाननुभवति यत्रावस्थायां तत् जागरितमित्युच्यते वेदान्तमतम्

जागरितस्थान पु० जागरितं स्थानमस्य। वेदान्तिमतसिद्धे वैश्वानरे आत्मनि। तत्स्वरूपादिकं सुखकोपनिषदि तद्भाष्ये च दर्शितम्।

"जागरितस्थानो बहिःप्रज्ञः सप्ताङ्ग एकोनविंशतिमुखः स्थूलभुग्वैश्वानरः प्रथमः पादः" सुखकोप०

"जागरितं स्थानमस्येति जागरितस्थानः। बहिः स्वात्मव्यतिरिक्ते विषये प्रज्ञा यस्य स बहिःप्रज्ञो बहिर्विषयेषु प्रज्ञाऽविद्याकृताऽवभासत इत्यर्थः। तथा सप्ताङ्गान्यस्य "तस्य ह वैतस्यात्मनो वैश्वानरस्य मूर्द्धैव सुतेजाश्चक्षुर्विश्वरूपः प्राणः पृथग्वर्त्मात्मा सन्देहो बहुलो बस्तिरेव रयिः पृथिव्येव पादौ" अग्निहोत्रकल्पनाशेषत्वेनाग्निर्मुखत्वेनाहवनीय उक्त इत्येवं सप्ताङ्गानि यस्य स सप्ताङ्गः। तथैकोनविंशतिर्मुखान्यस्य बुद्धीन्द्रियाणि च दश वायवश्च प्राणादयः पञ्च मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तमिति मुखानीव मुखानि तान्युपलब्धिद्वाराणीत्यर्थः। स एवं विशिष्टो वैश्वानरो यथोक्तैर्द्वारैः शब्दादीन् स्थूलान् विषयान् भुङ्क्त इति स्थूलभुक्। विश्वेषां नराणामनेकधा नयनाद्वैश्वानरः। यद्वा विश्वस्मै नरस्येति विश्वानरः विश्वानर एव वैश्वानरः। सर्वपिण्डात्मानन्यत्वात् स प्रथमः पादः" भा०।

जागरितान्त पु० जागरितस्यान्तः तत्र विज्ञेयः। जागरितमध्ये तत्र विज्ञेये "स्वप्नान्तं जागरितान्तञ्चोभौ येनानुपश्यति" कठोप० "स्वप्नान्तं स्वप्नमध्यं स्वप्नविज्ञेयमित्यर्थः। तथा जागरितान्तं जागरितमध्यं जागरितविज्ञेयं चोभौ स्वप्नजागरितान्तौ येनात्मनानुपश्यति लोकः" भा०।

जागरिष्ट त्रि० जाग्र–शीलार्थे तृच्। जागरणशीले अमरः।

जागरिन् त्रि० जाग्र–शीलार्थे णिनि गुणः। जागरणशीले हेमच० स्त्रियां ङीप्।

जागरूक त्रि० जाग्र–ऊक। जागरणशीले अमरः "स्वपतो जागरूकस्य यायाद्यं वेद कस्तव" रघुः। २स्वकर्त्तव्ये सावधाने अप्रमत्ते च "वर्णाश्रमावेक्षणजागरूकः" रघुः।

जागर्त्ति स्त्री जागृ–भावे क्तिन्। जागरणे रायमु०।

जागर्य्या स्त्री जागृ–भावे क्यप् गुणः। जागरणे। अ। जागराय स्त्री अमरः।

जागुड पु० १देशभेदे सोऽभिजनोऽस्य अण्। २तद्देशवासिनि त्रि०